

HAVSMARKEN

Af Jens Christian Moesgaard og Otto Uldum

Det er ikke længere nogen nyhed, at detektorarkæologien har revolutioneret dansk arkæologi. Nogle gange forvandles en hidtil upågtet mark til en vigtig boplads. Det var det, der skete, da amatørarkæologerne Steen Agersø og Poul Andersen udså

sig Havsmarken på Ærø's østkyst til undersøgelse med deres metaldetektor.

Den lange sydøstvendte udfligningskyst på Ærø er umiddelbart ikke særlig gæstfri, men netop længst mod vest, på den nord-syd-orienterede

Fig. 1. Morgenstemning ved Ærø's kyst på vej til Havsmarken. Fotografiet er taget mod syd med Sankt Alberts Kapel i baggrunden. Foto: Otto Uldum, Langelands Museum.

Fig. 2. Kort over Ærø med angivelse af Havsmarken og Sankt Alberts Kapel. Tegning: Otto Uldum.

strækning ved Vejsnæs, byder en lille vig ved Havsmarken på læ mod vestenvinden (fig. 1). Stedet har været let at finde. Hvis man kom nordfra og havde passeret Erikshale på Ærø og Ristingehalvøen på Langeland, skulle man holde landkending på Vejsnæs, sigte en anelse nord, så ville man ramme, hvad der må have været en væsentlig anløbsplads i vikingetid. Anløbspladser er betegnelse for kystbundne lokaliteter i yngre jernalder, som ikke udviser tegn på, at landbrug har spillet den dominerende rolle i økonomien. Man har været forsigtig med at bruge betegnelsen handelsplads, da mange anløbspladser ikke har givet fund, som direkte tyder på handel. Men med lidt forsigtighed er det, som det fremgår af det følgende, måske en rimelig betegnelse for netop Havsmarken.

Fundområdet, der dækker et areal på ca. 2,5 ha., har en trekantet form, strækker sig 150 m langs stranden og går ca. 270 m ind i landet. Området er fladt skrånende ned mod stranden, men umiddelbart nordvest herfor ligger en meget markant bakke, som er et godt pejlemærke for den, som kommer sejlene. Kysten egner sig udmærket til

opankring, og det er også muligt at trække sit skib på land, hvis det som i vikingetid var bygget let og med lav køl.

Da lokaliteten er en såkaldt detektorlokalitet, er det ikke overraskende, at hovedparten af oldsagerne herfra er af metal. Men finderne havde også øjnene med sig med hensyn til keramik, og der er opsamlet over 50 skår, heraf dog kun et enkelt med ornamentik. Antalsmæssigt indtager den bemærkelsesværdigt store mængde vægtlodder af bly førstepladsen, med hele 74 stk. Mange af disse er fine polyedriske med ornamentik i form af cirkler slået i med stempel, men andre former som skiveform, dobbeltkoniske og kubiske er også fundet, alle jævnt spredt over arealet. Brudmetal, som kan have været anvendt som betalingsmiddel, er også temmelig talrigt, idet der er fundet 57 stykker sølv, 32 stykker bronze og et enkelt stykke guld. Det er ofte små stumper af genkendelige genstande som armringe og fibler, men også af simple barrer. Ud over til vægtlodder blev bly også brugt til plomber, som skulle borge for kvaliteten af bestemte varer, vel først og fremmest klæde, og der er på stedet

fundet hele 7 stk., heraf en del med stempelornamentik.

De genstandsformer, der indtil nu er beskrevet, vidner alle om handel. Den store mængde vægtloddet og brudmetallet er klare tegn på, at noget har været købt og solgt. Det samme viser de mange sølvmonter, både hele og klippede, som vil blive beskrevet senere.

Bortset fra de mange enkeltfundne mønter er det mest opsigtsvækkende fra Havsmarken nok de mange bronzegenstande, især fiblerne, hvoraf en del er indlagt med emalje og nogle forgyldt. Vikingetidens karakteristiske dyreornamentik og andre slyngede mønstre udsmykker de fleste. Ud over handel er der tegn på, at der på stedet også har været udøvet metalhåndværk, som fund af metalsmelt viser. Der er fundet en enkelt støbekegle af bronze og hele 37 stk. sølvsmelt. At smelteklumperne stammer fra håndværk udført på Havsmarken er ikke sikkert påvist, men deres ringe størrelse tyder ikke på, at de er medbragt for metalværdiens skyld.

Placeringen af anløbspladsen – eller snarere handelspladsen – Havsmarken, er ud over de topografiske forhold spændende, fordi den føjer sig ind i en række af kendte lokaliteter med præg af magt og suverænitetshævvelse. I direkte sammenhæng med handelspladsen ligger 500 m mod syd tomten af den befæstede Skt. Alberts kirke (fig. 1-2), der blev anlagt som et befæstet område allerede i 700-årene og sandsynligvis eksisterede frem til ca. år 1300, med spidsgrav og vold. I sin sidste fase havde fæstningen et centraltårn, som til sidst blev bygget sammen med en kirke på stedet. Befæstnin-

Fig. 3. Udvalg af islamiske dirhemer fundet på Havsmarken. Mønterne er skåret i stykker, så vægten passede til betaling. De er bøjede, og flere af dem er også ridsede. Det blev gjort for at teste sølvet. Rent sølv er nemlig blødere end legeret sølv. Foto: John Lee, Nationalmuseet. 1:1.

gen og handelspladsen må have eksisteret samtidigt og er givetvis delvis afhængige af hinanden.

En af detektorarkæologiens store landvindinger har været at nuancere vort billede af vikingernes brug af mønter. Førhen fandt man især skattefund, det vil sige mange mønter gravet ned samlet. Man fik det indtryk, at mønter blot var passiv kapital. Detektorfundene har fuldstændigt ændret dette billede. Skattefund findes stadig, men de enkeltfundne mønter er nu blevet et meget markant indslag i den samlede fundmængde. Enkelte af dem kan være nedlagt bevidst. Eksempelvis kan

Fig. 4. Karolingisk penning præget i sølvminebyen Melle i Poitou i Frankrig. Det er ikke muligt at afgøre, om mønten er præget under Karl den Store (768-814) eller under hans sønnesøn Karl den Skaldede (840-877). Foto: John Lee, Nationalmuseet. 2:1.

Fig. 5. Penninger af tempeltypen, præget 822-840 under kejser Ludvig den Fromme. De viser på forsiden et kors omgivet af Ludvigs navn og titel. På bagsiden ses et tempel og indskriften: ChiRhoI**S**TIANA RELIGIO = Den kristne religion. Foto: John Lee, Nationalmuseet. 2:1.

en mønt lægges under dørtærsklen som en lykkebringende amulet. Men langt de fleste af de enkeltfundne mønter er sandsynligvis blot mønter, der er tabt under almindelig møntbrug. Mønter blev faktisk brugt aktivt.

Med sine 56 mønter rangerer Havsmarken blandt de største fundpladser i landet for enkeltfundne mønter fra vikingetiden. Men hvordan kan vi vide, at det ikke er et skattefund, som ploven har ramt og spredt i mulden? Det kan vi, fordi mønterne lå meget spredt ud over marken uden mærkbare koncentrationer. Desuden er der mønter iblandt, der aldrig har været brugt sammen.

46 af mønterne er islamiske dirhemer (fig. 3). Takket være sølvminerne i Centralasien blev disse mønter produceret i store mængder, og mange af dem blev eksporteret nordpå til det nuværende Rusland og Ukraine. Herfra cirkulerede de videre mod Østersø-området, hvor de udgjorde hovedparten af møntmassen i 800- og 900-tallet. Mønterne fra Havsmarken dækker perioden ca. 780-940. De ældste af disse mønter har dog nok allerede været gamle, da de kom til Danmark. Ved sammenligning med andre fund kan man nemlig påvise, at islamiske mønter var sjældne i Danmark før 850. Tyske og engelske mønter blev almindelige i Danmark i slutningen af 900-tallet. Fraværet af dem tyder på, at pladsen blev opgivet omkring 900-tallets midte. De islamiske mønter fra Havsmarken er skåret eller brækket i små stykker. Det er typisk for vikingetiden, da man brugte mønter efter vægt og ikke efter antal.

Men der har også været brugt mønter på Havsmarken før 850. Med hele 10 karolingiske mønter (fig. 4-5) er Havsmarken fundstedet med flest karolingiske mønter i det nuværende Danmark. Karolingermønter er mønter præget under det karolingiske dynasti i Frankeriget i 700- og 800-tallet. Hidtil var der fundet 43 karolingiske mønter i Danmark, så 10 mønter må siges at være en betydelig forøgelse af fundmængden.

Men det er ikke kun mængdemæssigt, at pladsen skiller sig ud. Det gør den også ved sin karakter, og den kan dermed sige noget om brugen af karolingermønter i Danmark. De hidtidige fund i Danmark stammer mest fra stormandsgårde. Mønterne er hele, og mange af dem gennemborede. De er sandsynligvis ikke brugt som betalingsmiddel, men som smykker eller amuletter i de højere samfundslag. Der kan ikke herske tvivl om, at de har været tillagt en symbolsk kraft. Det ses af, at flere eksemplarer har været udsat for bevidst ødelæggelse. På Havsmarken har vi imidlertid 10 karolingermønter spredt ud over en plads, hvor der er foregået handel. De er hele og uden gennemboring. Det viser, at de rent faktisk er blevet brugt som betalingsmiddel, i hvert fald på denne plads. I vore nabolande tyder enkelte fund fra handelsbyerne Kaupang i Oslofjorden og Hedeby ved Slesvig på, at det også har været tilfældet der. At de så har været brugt på en anden måde på stormandsgårdene, gør ikke historien mindre interessant.